

В. Б. Романченко,
аспірант, Національна академія державного управління при Президенті України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-3088-9280

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.23.144

СУЧАСНА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ УКРАЇНИ: ЇЇ ГОЛОВНІ ОЗНАКИ, РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ, ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗМІНЕННЯ

V. Romanchenko,
Postgraduate student, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

MODERN SOCIO-ECONOMIC MODEL OF UKRAINE: ITS MAIN FEATURES, RESULTS
OF IMPLEMENTATION, ACTUALITY OF CHANGE

У статті продемонстровано, що в Україні впродовж тривалого періоду відбувається реалізація моделі неоліберальної держави, яка у відповідності до результатів її застосування зводиться до моделі "периферійного капіталізму". Доведено, що сучасна соціально-економічна модель України не зможе забезпечити досягнення головних цілей її розвитку за даних вихідних умов. Обґрунтовано, що пошук оптимальної соціально-економічної моделі для України на сучасному етапі її розвитку має здійснюватися серед можливих варіацій синтезу моделей держави загального добробуту та держави розвитку. Виявлено, що на початковому етапі зміни соціально-економічної моделі доцільно, щоб модель держави розвитку була домінуючою; але, виходячи з стратегічних пріоритетів нашої держави, модель держави загального добробуту з часом повинна стати системо-утворюючою.

The article analyzes today's socio-economic model of Ukraine among the most common modern socio-economic models as well as orientation of socio-economic policy of Ukrainian Governments. This analysis shows that in Ukraine for a long time is implemented a model of a neoliberal state, which in accordance with the results of its application is lead to a model of "peripheral capitalism". Such model in Ukraine has a clear feature — its clan-oligarchic nature, which stimulates political and economic monopoly in many social sphere and prevent to socioeconomic development of Ukraine.

It was shown that under today's conditions and challenges such socio-economic model of Ukraine will not be able to ensure the achievement of the strategic goals of Ukraine's development. It is likely that further application of such model will lead to even greater specialization our country in low-tech and raw materials industries and worsen the well-being of our citizens. This substantiates are necessities of changing of the current socio-economic model of Ukraine.

In order to achieve strategic goals of state building process the new socio-economic model of Ukraine should favors to overcome the technological gap and it should use scientific and technological progress as a basis for further economic development. This implies that the implementation of the developmental state model is need in Ukraine. However, as it was stated that Ukraine is a social state and it has recognizes person and his development as the highest priority of its statehood and guarantees broad social rights. That's why it is logical to assume that the basic socio-economic model should be the welfare state.

According to this research, the optimal socio-economic model for Ukraine at the present stage of its development is one of the variant of the synthesis between models of the welfare state and the

developmental state. At the initial stage of transforming the socio-economic model, it is reasonable that the developmental state model will be a dominant. Later, based on the strategic priorities of our country, the welfare state model should become the system-forming model.

Ключові слова: соціально-економічна модель, держава загального добробуту, неоліберальна модель, модель держави розвитку, ринкова економіка, периферійний капіталізм, кланово-олігархічна модель, перехідний процес.

Key words: socio-economic model, welfare state, neoliberal model, market economy, developmental state, crony capitalism, peripheral capitalism, transformation process.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

За останній час в Україні відбуваються трансформаційні зміни, метою яких є створення економічно розвиненої, соціально благополучної і політично стабільної держави. Але сучасну соціально-економічну модель України важко назвати ефективною: рівень життя населення низький, зростання ВВП незначне, низька частка високотехнологічного експорту, використання застарілих виробничих технологій, швидка втрата висококваліфікованої робочої сили, висока частка тіньового сектору економіки тощо. Сьогодні перед Україною постає проблема визначення шляху подальшого економічного і соціального розвитку. Посилення зовнішніх викликів та намагання переходу нашої країни на більш високий рівень соціально-економічного розвитку посилює необхідність пошуку науково обгрунтованої соціально-економічної моделі для нашої держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням проблем формування і трансформації соціально-економічних моделей різних країн займалась велика кількість як українських, так і закордонних дослідників, серед яких: І. Амоша, Л. Бальцерович, Г. Башнянин, А. Бузгалін, А. Гальчинський, С. Глазьев, А. Колганов, Я. Корнаї, В. Кудров, В. Лівшиц, М. Михальченко, С. Мочерний, С. Ніколенко, Д. Норт, А. Ослунд, О. Соскін, А. Філіпенко та інші. Питання пошуку доцільної соціально-економічної моделі для України уже тривалий час досліджують провідні науковці-економісти нашої країни. Вагомий внесок у висвітлення даної проблеми зробили В. Базилович, З. Варналій, Т. Васильців, В. Геєць, Я. Гончарук, Л. Гринів, О. Іляш, С. Кіреєв, М. Кічурчак, Е. Лібанова, Є. Панченко, В. Савчук, В. Сікора, М. Флейчук, Л. Яремко та інші. Проте можна стверджувати, що в Україні дотепер не сформована ефективна соціально-економічна модель, яка б забезпечила розвиток відповідно до стратегічних пріоритетів нашої держави. Також відсутній ґрунтовний аналіз доцільності зміни сучасної соціально-економічної моделі України та можливі варіанти переходу до нової соціально-економічної моделі за сучасних умов. Це обумовлює актуальність обраної теми дослідження та визначає мету та завдання статті.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обгрунтування найбільш доцільного варіанту соціально-економічної моделі України з урахуванням сучасних умов. Для виконання мети поставлено такі завдання:

1. Визначити характерні ознаки та ідентифікувати сучасну соціально-економічну модель України.
2. Виявити наслідки застосування існуючої соціально-економічної моделі України.
3. Обгрунтувати доцільність збереження або зміни соціально-економічної моделі України.
4. Визначити найбільш доцільний варіант соціально-економічної моделі для України з урахуванням сучасних умов.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогоднішній день існує значна кількість різних класифікаційних ознак, за якими науковці виділяють, об'єднують та описують різні типи соціально-економічних моделей як суспільства загалом, так і окремих країн [1, с. 4].

На початок ХХІ ст. сформувалася сукупність різних національних моделей зі спільними ознаками. У попередніх працях автора серед цих моделей було узагальнено три типові сучасні соціально-економічні моделі: держава загального добробуту, держава розвитку (або наздоганяюча модель), мінімальна держава (або неоліберальна модель) [2, с. 186]. Базовими для них є ринкова система господарювання та всі ці моделі відображають поєднання державного регулювання і ринкових відносин. Але при цьому моделі відрізняються рівнем втручання (регулювання) держави у ринковий механізм саморегуляції та зобов'язаннями держави щодо реалізації її соціальних функцій.

Модель держави загального добробуту застосовується для створення соціально-орієнтованої економіки та всебічного розвитку потенціалу громадянина. Модель держави розвитку використовується для швидкого економічного розвитку країни з метою наздогнати економічно розвинуті країни (звідси її інша назва — наздоганяюча модель). Неоліберальна модель націлена на ефективне функціонування ринкової системи, при мінімальному впливі держави на соціально-економічні процеси [2, с. 197]. Як показано у дослідженнях, для малорозвинутих країн застосування неоліберальної моделі призводить до погіршення соціально-економічної ситуації в державі, тому такий варіант моделі відрізняють як "периферійний капіталізм" [2, с. 194]. Подальший пошук та визначення сучасної соціально-економічної моделі України буде здійснюватися серед цих наведених моделей.

Варто зазначити, що сучасні соціально-економічні моделі не існують в "чистому" вигляді і містять у собі елементи різних моделей. Як свідчить теоретичне узагальнення практичного досвіду, в основу національної моделі транзитивної економіки (економіки перехідно-

го типу) завжди покладено парадигмальний зміст кількох соціально-економічних систем: попередньої та нової [3, с. 6]. Отже, у сучасній Україні одночасно співіснують кілька моделей: модель, яка базується на засадах попередньої системи (радянської — система соціального захисту, рівень кооперації та підпорядкування підприємств, інститути соціальної та економічної політики), та модель, що генерує становлення нової системи (капіталістичної).

Таким чином, після здобуття незалежності України відбувається відхід від попередньої соціально-економічної моделі, яку можна визначити як "державний соціалізм", та здійснюються економічні перетворення, спрямовані на ринкову трансформацію усіх сфер господарського життя. З метою становлення сучасної ринкової системи господарювання майже усі роки незалежності України уряди використовували постулати неолібералізму, які сприймалися як панацея від усіх економічних проблем, успадкованих Україною від радянської економічної системи. Тому реформування економіки України здійснювалось відповідно до концепції "вільного ринку", яка вимагала кардинального зниження ролі держави у господарській діяльності, скорочення соціальної відповідальності перед населенням, здійснення лібералізації цін та зовнішньоекономічних відносин, забезпечення умовної макроекономічної стабільності [4, с. 314]. Можна простежити, що, починаючи від програми "шокової терапії", яка базувалася на концепції "Вашингтонського консенсусу", та завершуючи програмними засадами діючого уряду, головною ознакою діяльності урядів була спрямованість на зниження впливу держави на соціально-економічні процеси.

Ця політика включала такі найважливіші елементи, як практично тотальна приватизація державного сектора, відкритість економіки, її максимальна лібералізація, включаючи широке відкриття внутрішнього ринку для імпорту, лібералізацію ціноутворення та валютного регулювання, свободу вивозу за кордон капіталу, свободу трудової імміграції та еміграції, проведення жорсткої монетаристської політики, широкий допуск у країну іноземного капіталу, причому навіть у галузі стратегічного призначення, скорочення бюджетних витрат за рахунок відмови від державної підтримки реального виробництва і науки, згортання соціальних програм, розширення комерціалізації в сфері охорони здоров'я і вищої освіти. Доречно виділити таке ліберальне новаторство як введення так званої "платної" шкали прибуткового податку (тобто однакової ставки прибуткового податку для усіх громадян незалежно від рівня їхніх доходів), хоча в західних країнах існує прогресивна шкала, більш справедлива з соціальної точки зору [5, с. 43]. Наведені елементи є характерними ознаками моделі неоліберальної держави [2, с. 193—194], тому можна стверджувати, що сучасна соціально-економічна модель України є переважно неоліберальною.

Для оцінки доцільності діючої соціально-економічної моделі в Україні необхідно зробити аналіз наслідків її впровадження. Протягом останніх років в Україні спостерігаються кризові явища практично в усіх напрямках і сферах розвитку: економіка, фінанси, внутрішньо- і зовнішньоекономічна політика, соціальна складова [6,

с. 144]. Реалізація в Україні неоліберального курсу (починаючи з так званої програми "шокової терапії") впровадження тривалого періоду призвела до падіння виробництва, втрати тих позицій, які вже були досягнуті. Це стосується багатьох галузей промисловості (деякі з яких майже повністю зникли), сільського господарства, науки, охорони здоров'я (найбільш наочний приклад — різке скорочення середньої тривалості життя). Багато виробничих і наукових колективів розпалися або звели до мінімуму свою діяльність, їх працівники, не знайшовши застосування своїм творчим силам, втратили кваліфікацію або виїхали за кордон. Практично немає повноцінного відтворення наукових та інженерних кадрів. Внаслідок згортання системи професійного навчання різко скоротилася кількість кваліфікованих працівників, зайнятих у виробництві. Населення України за своєю професійною структурою наблизилось до населення слабозвинених країн (тобто непомірно висока частка зайнятих в торгівлі, у фінансовому секторі, у сфері різноманітних послуг) [5, с. 43].

Розпочатий ще на початку 90-х років спад в промисловості так і не зупинився. Свідченням цього є постійне погіршення структури промислового виробництва, зниження його обсягів та зростання кількості збиткових підприємств. Доживає останні роки більшість високотехнологічних галузей країни — літакобудування, кораблебудування, виробництво турбін та синтетичних алмазів. Відсталою залишилася й виробнича база вітчизняних підприємств — більше 70% основних фондів промисловості знаходяться у зношеному стані. А тому забезпечити виробництво новітньої, наукомісткої продукції, яке базується на таких виробничих потужностях, просто неможливо і, як результат, спостерігається зростаючий дефіцит продукції власних високотехнологічних галузей та втрата промисловістю країни своєї відтворювальної функції індустріального інноваційного продуцента. Занепадає й науково-технічна сфера країни. За даними Інституту економіки та прогнозування рівень інноваційної активності українських підприємств не відповідає загальносвітовим тенденціям розвитку інноваційної сфери. Зокрема в Україні продукції, що належить до 5-го технологічного укладу, випускається лише 4%, тоді як 3-й технологічний уклад складає майже — 58%, а 4-й — 38%. Частка високотехнологічної продукції у структурі ВВП становить менше 1%, а кількість підприємств промисловості, що впроваджували інновації, не перевищує 8% від загальної їх кількості. Україна, яка "нічого не виробляє", фактично живе в борг, темпи зростання якого за останні роки набули загрозливого впливу для економічної безпеки держави [7, с. 13—14]. Відсутність позитивних зрушень у промисловості України нерозривно пов'язана із тривалим процесом скорочення індексу капітальних інвестицій. У результаті промислової галузь України залишається низькорентабельною з високим рівнем фондоемності [6, с. 145].

Означені тенденції вказують на те, що в національній економіці України відбувається процес деіндустріалізації, який призвів до переорієнтування від індустріально-аграрної до аграрно-індустріальної галузевої структури економіки. Відкритість української економіки призвела до швидкої динаміки зростання імпорту в по-

рівнянні зі зростанням експорту. Негативне сальдо зовнішньо-торгівельних операцій призводить до збільшення показника імпоротної залежності і негативно впливає на структуру споживання, знижує конкурентоспроможність вітчизняних виробників, чинить тиск на курс національної валюти [8, с. 160]. Єдиним позитивним наслідком лібералізації цін стало усунення дефіцитності товарів, але значне зростання рівня цін та падіння доходів населення суттєво обмежило споживчий попит населення [9, с. 81].

Важливим чинником для визначення ефективності застосування соціально-економічної моделі України є значення частки державних споживчих витрат у ВВП, який для України складає 20,8% у 2018 році. Ця величина говорить скоріше не про соціальну спрямованість економічної моделі, а про слабкі можливості вбудованих інструментів саморегуляції ринків і необхідності постійного втручання з боку держави [8, с. 161]. З цього можна зробити висновок, що головна мета впровадження неоліберальної моделі (ефективне функціонування ринкової системи) не досягнута.

Негативні процеси в економіці країни безпосередньо впливають на погіршення соціальних показників розвитку суспільства, зокрема, спостерігаються зменшення зайнятості населення, зростання рівня безробіття, скорочення щорічних темпів зміни показників реального доходу і реальної заробітної плати, наслідком яких є суттєве зuboжіння українського населення [6, с. 144]. Через низький рівень народжуваності та високий рівень імміграції продуктивних сил відбувається демографічний зсув у бік старіння населення, що призводить до ще більшого погіршення економічного потенціалу країни.

Важливу роль у формуванні соціально-економічної моделі відіграє співвідношення категорії "інвестиції" та "споживання" [8, с. 161]. Майже всі ресурси домогосподарств в Україні витрачаються на споживчі цілі (споживчі витрати становлять 92,9% від загальної суми споживчих витрат). Основна частина доходів використовується домогосподарствами на першочергові заходи, пов'язані з існуванням людини, питома вага яких має тенденцію до щорічного зростання за рахунок перерозподілу структури загальних витрат. Існуючі тенденції щодо зміни розміру оплати праці українців безпосередньо пов'язані зі зміною державних соціальних стандартів, а не зростання продуктивності в економіці [6, с. 141]. В свою чергу сучасна система соціального захисту населення України є одна з найскладніших у світі, оскільки поєднує в собі залишки радянської системи соціального забезпечення та нові складові системи соціального захисту, яка функціонує в умовах ринкової економіки. Тому її ефективна робота неможлива за умов постійного скорочення державних видатків на соціальні цілі та збільшення тіньового сектору економіки, яке спричиняє скорочення податкової бази. За своєю суттю вона перетворилась більш на декларативний, а ні ж реальний механізм забезпечення соціальної справедливості та гарантування добробуту населення.

Розвиток соціальної сфери України в процесі переходу до нової соціально-економічної моделі також не досягнув бажаного рівня. Показники забезпечення населення базовими послугами та житлом, можливості громадян задовільнити свої культурні та побутові потре-

би, рівень фінансування охорони здоров'я та освіти не досягають міжнародного рівня та є значно нижчими, ніж в інших країнах світу [10, с. 133—134].

Наслідком реалізації неоліберальної моделі в Україні не стало формування потужного прошарку середнього класу, який є однією з ознак соціально-орієнтованої моделі економічного розвитку. Нині в Україні середній клас складає близько 15% громадян. У розвинутих країнах з ринковою економікою прошарок середнього класу сягає 60—70%. Більшість населення України (приблизно 70%) — це люди, які мають мізерні статки та відірвані від власності [9, с. 82].

Як вже зазначалося, варіант неоліберальної моделі для малорозвинутих країн називають "периферійний капіталізм". Модель периферійного капіталізму характеризується економічною і науково-технічною залежністю від розвинених держав, невеликим обсягом або повною відсутністю власного високотехнологічного виробництва, низьким рівнем життя і соціального забезпечення населення. Периферійні країни експортують на світові ринки переважно сировину і напівфабрикати, а також продукцію підприємств, які було створено на території цих країн транснаціональними корпораціями більш розвинених країн і які в технологічному відношенні повністю залежать від цих корпорацій. Економічна залежність неминуче призводить до залежності політичної, до фактичного обмеження національного суверенітету. Чимало з менш розвинених, периферійних країн втратили можливість самостійного визначення не тільки своєї зовнішньої, але і внутрішньої політики [5, с. 41].

Як було продемонстровано вище, усі наведені ознаки моделі "периферійного капіталізму" характерні певною мірою для України, тому соціально-економічну модель України можна ідентифікувати більш конкретно, як модель периферійного капіталізму. Але реалізація наведеної моделі також має специфічну особливість для України — домінування у державній політиці інтересів крупного капіталу, який уособлює олігархів та великі монопольні структури у різних галузях економіки. Можна стверджувати, що в Україні впродовж дуже значного періоду часу незмінним правлячим класом є олігархи та їх представники. Це спричинило становлення політичної системи, у якій крупний бізнес і є влада, а владний інтерес — це приватний інтерес бізнес-груп, а не добробут суспільства. Інтереси крупного капіталу повністю пронизують всю систему державного управління, спотворюють її за принципом максимізації власної вигоди. Відповідні фінансово-промислові групи легалізують свій політичний вплив, створюючи відповідні партії та утворюючи фракції у парламенті та обласних радах, призначаючи власних міністрів та інших посадових осіб. Створюється система квазідемократії, за якої існують формально незалежні представницькі інститути та органи державної влади, але вплив суспільства на систему мінімальний. Контроль крупного капіталу над ЗМІ не дає можливості суспільству зробити "інший вибір", ніж нав'язаний олігархатом. Політика стає інструментом або для збільшення власного капіталу, або для захисту власного бізнесу. Через низький рівень купівельної спроможності населення та незначний внутрішній ринок український крупний бізнес сконцентрував свої зусилля для завоювання зовнішнього ринку

(зокрема, за рахунок продукції металургії та аграрного ринку), що не стимулює а ні розвиток вітчизняного виробництва з високою доданою вартістю, а ні розширення внутрішнього ринку за рахунок збільшення доходів населення. Для завоювання зовнішнього ринку олігархи неодноразово використовували демпінг, корупційні схеми, вибивали собі пільгові умови виробництва тощо. Варто зазначити, що становлення багатьох з українських олігархів у 90-ті роки мало кримінальний характер, що відобразилось у принципах ведення бізнесу їх фінансово-промислових груп. Тому деякі дослідники сучасну соціально-економічну модель України називають кланово-олігархічною монополістичною моделлю [9, с. 82].

Слід додати, що кланово-олігархічна модель не є виключно українською специфікою. Клановий характер сучасних ринкових систем, з теоретичної точки зору, притаманний більшості сучасних економічних систем. Вплив кланово-олігархічних елементів на державу та її економічну політику визначається ступенем їх розвитку та ступенем стійкості держави до впливу бізнес-груп у питаннях як внутрішньої, так і зовнішньої економічної політики [11, с. 31]. Тому більш ґрунтовний аналіз показує, що периферійний капіталізм та кланово-олігархічна модель є взаємообумовленими, адже клановий капіталізм виникає, коли правові обмеження, ринкові та культурні норми перестають бути ефективними [11, с. 29]. Як правило, такі умови виникають під час стрімкої зміни соціально-економічної моделі — наприклад при переході від планової до ринкової системи господарювання. За цих умов підприємництво заради створення прибутку замінюється пошуком ренти, завдяки чому окремі бізнес-групи збагачуються без урахування фактору ринкового ризику. Тому клановість має тенденцію розвиватися в умовах дискреційного прийняття рішень у разі, коли уряд відіграє важливу роль у регулюванні економічної діяльності, але обмежений в його можливостях, а його діяльність не забезпечено інституційно. Такий стан регулювання створює величезні можливості для надання преференцій обраним бізнес-елітам, у яких у свою чергу збільшується особиста зацікавленість в такому регулюванні і які готові витрачати ресурси для досягнення цієї мети. В результаті відбувається "захоплення держави" у вигляді підпорядкування правового, нормативного та політичного середовища інтересам цих еліт [11, с. 30]. Тому широкий розвиток "кланового капіталізму" в Україні є результатом обраної стратегії соціально-економічного розвитку під час здійснення транзиту від планової до ринкової економічної системи.

Варто додати, що дослідження світового досвіду дають підстави стверджувати, що новітня історія не знає жодного прикладу ні формування високорозвиненої, гнучкої, ефективно функціонуючої економіки без ринку, ні високоефективної соціально орієнтованої ринкової економіки без провідної регулюючої ролі держави [1, с. 7]. Тому модель неоліберальної держави, яка постулює мінімальне втручання держави у соціально-економічні процеси, виявляється малоефективною для подальшого використання в Україні. Застосування такої моделі не дозволяє країні здійснити перехід у "клуб розвинених держав" [12, с. 81—92].

Отже, виходячи з результатів впровадження моделі мінімальної держави в Україні та оцінюючи досвід інших

держав можна стверджувати, що продовження застосування вказаної соціально-економічної моделі не є доцільною для України з огляду на її стратегічні цілі. Як вже було продемонстровано у попередніх дослідженнях, усі соціально-економічні моделі проходять певну точку кульмінаційного розвитку, після чого доцільність їхнього застосування знижується, адже з певного моменту втрати від використання старої моделі є значно вищими, аніж переваги, що вона забезпечує [2, с. 196]. У такому випадку можна зробити висновок, що діюча соціально-економічна модель не зможе забезпечити Україні належний розвиток і тому виправдана зміна її соціально-економічної моделі.

Подальший пошук необхідної соціально-економічної моделі для України необхідно здійснювати виходячи із стратегічних цілей держави. Конституцією України визначено, що Україна є соціальною державою (ст. 1), визнається соціальна спрямованість економіки (ст. 13), а головним обов'язком держави визнається інтереси громадянина, їх права та свободи (ст. 3). Таким чином, можна стверджувати, що в Україні доцільно втілювати модель держави загального добробуту, яка ставить за мету створення соціально-орієнтованої економіки та всебічний розвиток потенціалу громадянина.

Водночас слід реально враховувати сучасний соціально-економічний стан України і усвідомлювати, що соціально-ринкова економіка може функціонувати лише у країні з високим рівнем розвитку продуктивних сил і реально діючими ринковими відносинами. З огляду на сучасний стан економіки України, перехід у короткі терміни до повноцінної моделі держави загального добробуту є малоімовірний, адже це може лише загострити проблему дефіциту державного бюджету через збільшення податкового навантаження для зростання соціальних видатків держави. Щоб здійснити такий перехід, необхідно обрати таку модель розвитку, яка б у перспективі дозволила перейти до соціально-орієнтованої економіки [9, с. 83]. Тому деякі українські дослідники вважають, що на сучасному етапі для нашої країни доцільно обрати саме наздоганяючу модель економічного розвитку, а для її реалізації держава має впровадити спеціальні інноваційні програми, що згодом дозволить перейти до моделі соціально орієнтованої економіки [9, с. 84—85].

Варто зазначити, що модель держави розвитку забезпечує швидку модернізацію економіки країни, та характерною для неї ознакою є посилення економічна функція держави, яка, на відміну від держави загального добробуту, домінує над її соціальною функцією [2, с. 191]. За такої моделі модернізація економіки здійснюється на основі впровадження у виробництво новітніх технологій, які можливо швидко отримати через закупівлю ліцензій і обладнання, а також інвестицій до стратегічних галузей, що забезпечують високу додану вартість кінцевої продукції [9, с. 83].

Але застосування наздоганяючої моделі в "чистому" вигляді для України і не можливе, і не цілком виправдане. По-перше, застосування всіх інструментів цієї моделі неможливе через прийняті зобов'язання України у зв'язку з перебуванням у СОТ та виконання угоди про лібералізацію торгівельних відносин з ЕС, інші зовнішньоекономічні зобов'язання нашої держави. Це не дозволить використовувати потрібні протекціоністські

заходи та встановлювати необхідні торгівельні бар'єри у зовнішньоекономічних відносинах для допомоги становленню вітчизняного високотехнологічного виробника. Обмеженість зовнішніх ринків для української високотехнологічної продукції є важким фактором, який не дозволить повністю використовувати переваги моделі держави розвитку. В решті решт, основою стратегії "наздоганяючого розвитку" є підтримка державою імпорту устаткування та технологій, а не готової продукції [13], що входить у протиріччя з вимогами багатьох зовнішньоторговельних угод та інтересами іноземних партнерів та кредиторів України.

По-друге, соціальні наслідки застосування "чистої" моделі держави розвитку буде все ще неприйнятні з точки зору соціальної спрямованості державної політики України, що офіційно декларується у базових державотворчих документах. Це виражається в тому, що в країнах, які використовують модель держави розвитку, увага уряду, як правило, зосереджена не на добробуті громадян і суспільних благах. Замість цього діяльність урядів спрямована на посилення економічного потенціалу держави, її відповідальності за створення промислової бази і конкурентоспроможної економіки, головним чином у відповідь на інтереси приватного капіталу в своїх країнах, а не у відповідь на право громадян на зайнятість і гідну роботу [14]. Це призводить до недовільності застосування в Україні деяких інших інструментів моделі наздоганяючого розвитку. Зокрема малоймовірним є застосування торгівельних переваг, які створюються за рахунок низьких заробітних плат, відсутності витрат на соціальне страхування, невимогливого екологічного законодавства. Ці переваги дозволили б мати вигідні торгівельні можливості не лише для національного державного та приватного капіталу, але й для іноземного інвестора, залучення якого часто визначається як стратегічна задача у згадуваній моделі [15, с. 45]. Але застосування б подібних інструментів в Україні призвело б до ще більшого зниження доходів населення (як наслідок, звуження внутрішнього попиту), деградації соціальної інфраструктури (як наслідок, зниження якості трудових ресурсів) та збільшення міграції за кордон вітчизняних фахівців (як наслідок, втрата людського капіталу та втеча "мізків"). З іншого боку, для ефективного використання запроваджених іноземних технологій та ефективного процесу модернізації вітчизняної промисловості, а також розробки власних прогресивних технологій необхідно здійснювати інвестиції у людський капітал і розвиток освіти та науки [9, с. 84]. Таким чином, мова йде про необхідність залучення елементів сучасної моделі держави загального добробуту до вітчизняної соціально-економічної моделі. Це підтверджує тезу про те, що сучасні соціально-економічні моделі не існують в "чистому" вигляді і містять у собі елементи інших моделей.

Отже, можна зробити висновок про те, що доцільна на сучасному етапі розвитку України соціально-економічна модель є синтезом двох "класичних" моделей: модель держави розвитку та модель держави загального добробуту. Модель наздоганяючого розвитку повинна застосовуватись для стрімкого економічного відновлення та модернізації, а модель держави загального добробуту буде використовуватись як для забез-

печення вітчизняної економіки кваліфікованими трудовими ресурсами, так і для розширення внутрішнього ринку України за рахунок збільшення доходів населення. І хоча на початковому етапі зміни соціально-економічної моделі модель держави розвитку ймовірніше буде переважати, але з огляду на стратегічні цілі України, модель держави загального добробуту з часом повинна стати домінуючою.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз найбільш розповсюджених сучасних соціально-економічних моделей та оцінка соціально-економічної політики урядів України показує, що в Україні впродовж тривалого періоду відбувається реалізація моделі мінімальної держави, яка у відповідності до результатів її застосування зводиться до моделі "периферійного капіталізму". Для України ця модель має явно виражену особливість — її кланово-олігархічний характер, який стимулює політико-економічний монополізм у багатьох суспільних сферах.

Як було показано у дослідженні, вказана національна соціально-економічна модель не зможе забезпечити досягнення головних цілей розвитку України за даних вихідних умов. Швидше за все подальше застосування такої моделі призведе до ще більшої "консервації" України в низько-технологічних та сировинних галузях та погіршить соціальний добробут громадян. Це зумовлює потребу зміни соціально-економічної моделі України.

Нова соціально-економічна модель України повинна сприяти подоланню технологічного відставання та використати науково-технічний прогрес як основу подальшого розвитку економіки, що зумовлює потребу у застосуванні моделі держави розвитку. Але якщо враховувати "постулат", що Україна є соціальною державою, яка визнає людину та її розвиток як вищий пріоритет своєї державності та гарантує широкі соціальні права, то логічним є припущення, що базовою соціально-економічною моделлю має бути держава загального добробуту.

Таким чином, пошук оптимальної соціально-економічної моделі для України на сучасному етапі її розвитку має здійснюватися серед можливих варіацій синтезу моделей держави загального добробуту та держави розвитку. На початковому етапі зміни соціально-економічної моделі доцільно, щоб модель держави розвитку була домінуючою. Але, виходячи з стратегічних пріоритетів нашої держави, модель держави загального добробуту згодом повинна стати головною (системоутворюючою).

Подальші дослідження будуть зосереджені у пошуку ймовірних варіантів оптимального поєднання елементів вказаних моделей для їх ефективного застосування в Україні.

Література:

1. Яхно Т.П. Підходи до формування моделі соціально-економічного розвитку національної економіки України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. 2018. № 4 (132). С. 3—9.

2. Романченко В.Б. Порівняльний аналіз сучасних соціально-економічних моделей держави. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 19—20. С. 186—199.

3. Криштоф Н.С. Трансформація економічної моделі розвитку як науково-практична проблема державного управління. Державне управління: теорія та практика. 2015. № 1. С. 4—11.

4. Скорик Г.І., Барінов В.В. Теорія і практика трансформаційних процесів економіки України в умовах сучасних викликів. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: зб. наук. пр.. 2015. № 835. С. 311—319.

5. Фомін С. С. Типи соціально-економічних моделей та їхній вплив на процеси модернізації. Країни пострадянського простору: виклики модернізації: зб. наук. пр. 2016. С. 32—46.

6. Ярошенко І.В., Семигуліна І.Б. Соціально-економічні ознаки кризового стану економіки України та її промислового сектора: аналіз та оцінка основних показників розвитку, їх динаміки і тенденцій. Бізнес Інформ. 2017. № 1. С. 139—146.

7. Дикань В.Л. Українська модель економічної системи як нова концепція розвитку національної економіки. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2013. № 44. С. 11—17.

8. Задоя О.А. Соціально-економічна модель України. Євроінтеграційний вибір України та проблеми макроекономіки: матеріали XXVII Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених: тези доповідей, Дніпро, 5 грудня 2019 р. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля. 2019. С. 159—162.

9. Сапич В.І., Сапич Н.М. Становлення національної моделі економічного розвитку України. Механізм регулювання економіки. 2013. № 1. С. 78—85.

10. Вінчук М.В. Теоретичні аспекти соціально-економічного розвитку у період трансформацій. Науковий вісник НЛТУ України. 2013. № 23 (14). С. 126—135.

11. Мірєсов Ю.А. Клановий капіталізм: типологія відношень між державою та бізнесом. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. № 8 (2). С. 28—32.

12. Чанг Х.-Ю. 23 прихованих факти про капіталізм. Київ: Наш Формат, 2018. 296 с.

13. Pereira, B. and Carlos, L. (2019), "Models of the developmental state", CEPAL Review, № 128.

14. Kohler G. Sustainable Development Goals and the Case for a Developmental Welfare State. Blogs and Think Pieces: The United Nations Research Institute for Social Development. 2014. 17 Sep. URL: [https://www.unrisd.org/UNRISD/website/newsview.nsf/\(httpNews\)/C7737D631B36422FC1257D56002A6BD6?OpenDocument](https://www.unrisd.org/UNRISD/website/newsview.nsf/(httpNews)/C7737D631B36422FC1257D56002A6BD6?OpenDocument)

15. Социально-экономическая модель: становление и развитие: теория, методология, практика: в 2 кн. / под общ. ред. В.Г. Гусакова. Минск: Беларуская навука, 2015. Кн. 1. 554 с.

References:

1. Yakhno, T. (2018), "Approaches to the formation of a model of socio-economic development of the national economy of Ukraine", *Sotsial'no-ekonomichni problemy*

suchasnoho periodu Ukrainy: zb. nauk. pr., vol. 4 (132), pp. 3—9.

2. Romanchenko, V. (2020), "Comparative analysis of modern socio-economic models of the state", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 19—20, pp. 186—199.

3. Christoph, N. (2015), "Transformation of the economic model of development as a scientific and practical problem of public administration", *Derzhavne upravlinnya: teoriya ta praktyka*, vol. 1, pp. 4—11.

4. Skoryk, G. and Barinov, V. (2015), "Theory and practice transformation process Ukraine economy under current challenges", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika". Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku*: zb. nauk. pr, vol. 835, pp. 311—319.

5. Fomin, S.S. (2016), "Types of socio-economic models and their impact on modernization processes", *Krayiny postradyans'koho prostoru: vyklyky modernizatsiyi: zbibrka naukovykh prats'*, pp. 32—46.

6. Yaroshenko, I. and Semigulina, I. (2017), "Socio-economic signs of the crisis of the economy of Ukraine and its industrial sector: analysis and evaluation of key development indicators, their dynamics and trends", *Biznes Inform*, vol. 1, pp. 139—146.

7. Dikan, V. (2013), "Ukrainian model of economic system as a new concept of national economy development", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 44, pp. 11—17.

8. Zadoya, O. (2019), "Socio-economic model of Ukraine", *Yevrointehratsiynny vybir Ukrainy ta problemy makroekonomiky: tezy dopovidey [European Integration Choice of Ukraine and Macroeconomic Problems: abstracts], XXVII Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsia studentiv i molodykh vchenykh [XXVII International Scientific and Practical Conference of Students and Young Scientists]*, Alfred Nobel University, Dnipro, Ukraine, December 5, 2019, pp. 159—162.

9. Sapich, V. and Sapich, N. (2013), "Formation of the national model of economic development of Ukraine", *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky*, vol. 1, pp. 78—85.

10. Vinichuk, M. (2013), "Theoretical aspects of socio-economic development in the period of transformations", *Naukovy visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 23 (14), pp. 126—135.

11. Miryasov, Yu. (2016), "Clan capitalism: a typology of relations between the state and business", *Naukovy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 8 (2), pp. 28—32.

12. Chang, Ha-Joon (2018), *23 prykhovanykh fakty pro kapitalizm [23 Things They Don't Tell You About Capitalism]*, Nash Format, Kyiv, Ukraine.

13. Pereira, B. and Carlos, L. (2019), "Models of the developmental state", *CEPAL Review*, № 128.

14. K'hler, G. (2014), "Sustainable Development Goals and the Case for a Developmental Welfare State", *The United Nations Research Institute for Social Development*, [Online], available at: [https://www.unrisd.org/UNRISD/website/newsview.nsf/\(httpNews\)/C7737D631B36422FC1257D5600-2A6BD6?OpenDocument](https://www.unrisd.org/UNRISD/website/newsview.nsf/(httpNews)/C7737D631B36422FC1257D5600-2A6BD6?OpenDocument) (Accessed 26 September 2020).

15. Gusakov, V.G. (2015), *Sotsial'no-ekonomicheskaya model': stanovleniye i razvitiye: teoriya, metodologiya, praktika [Socio-economic model: formation and development: theory, methodology, practice]*, Belaruskaya Navuka, Minsk, Belarus. *Стаття надійшла до редакції 20.11.2020 р.*